

Пріоритети розвитку зовнішньоторговельної діяльності споживчої кооперації України на регіональному рівні

Проаналізовано сучасний стан та проблеми розвитку зовнішньоторговельного співробітництва підприємств та організацій споживчої кооперації України. Розглянуто тенденції та особливості здійснення зовнішньоторговельних операцій на рівні обласних кооперативних організацій. Визначено механізми посилення конкурентоспроможності споживчої кооперації на зовнішньому ринку з врахуванням регіональних конкурентних відмінностей.

Ключові слова: споживча кооперація, зовнішньоторговельна діяльність, зовнішньоторговельна інфраструктура, конкурентоспроможність.

Споживча кооперація, яка є провідним кооперативним сектором економіки України, в останні десятиріччя відігравала помітну роль у нарощуванні обсягів роздрібного товарообороту, заготівлі сільськогосподарської продукції, розвитку матеріально-технічної бази, виробництві товарів першої необхідності та наданні послуг для населення, передусім у сільській місцевості. Сьогодні споживча кооперація, як і вся економіка України, перебуває у стані глибоких економічних перетворень. Структурні зміни охопили також і сферу зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) споживчої кооперації, провідне місце в якій займає зовнішня торгівля.

Про важливість системного інтенсивного розвитку кооперативного сектору економіки і його зовнішньоекономічної сфери наголошується у численних вітчизняних та міжнародних програмних документах. Так, у Стратегії соціально-економічного розвитку України на період 2004-2015 рр. [11, с. 184, 247] визначена важливість розвитку різноманітних форм кооперації як важливого чинника інституційного забезпечення реформ у сільській місцевості та необхідність зміцнення конкурентоспроможності кооперативів у контексті вступу України до СОТ. На міжнародному рівні особлива соціально-економічна роль кооперативів в умовах глобалізації підтверджується тим, що Генеральна Асамблея ООН у своїй резолюції № 64/136 [18] проголосила 2012 р. Міжнародним роком кооперативів і планує визначити подальші роки «Десятиліттям сталого розвитку кооперативів».

Вагомий внесок у дослідження проблем трансформації кооперативного сектору в умовах відкритої економіки, конкурентоспроможності та ефективності міжнародного співробітництва кооперативних систем, оцінки наслідків лібералізації зовнішньоторговельного режиму та поглиблення міжнародної інтеграції для споживчої кооперації України здійснили такі вітчизняні економісти: В. Андрійчук [1], В. Апопій [2], С. Бабенко [3], В. Геєць [4], М. Долішній [5], В. Зіновчук [7], Т. Осташко [8], П. Саблук [9], І. Юрко [12]. В центрі уваги сучасних західних дослідників, зокрема Б. Аллана [13], Дж. Бірчелла [14], І. Мак Ферсона [15], Х. Мюнкнера [16], П. Норта [17], перебувають проблеми впливу кооперативів на сталий розвиток економіки, пристосування кооперативних організацій до світових тенденцій глобалізації та інтернаціоналізації, поглиблення міжнародної інтеграції кооперативних організацій, ефективності діяльності кооперативних наднаціональних інституцій. Проте поза увагою дослідників залишаються питання розробки механізмів активізації зовнішньоекономічного співробітництва коопе-

ративів та посилення їх конкурентоспроможності на регіональному рівні, ефективності інституційного забезпечення цих процесів.

Метою статті є проведення системного аналізу проблем та особливостей розвитку зовнішньоторговельної діяльності підприємств та організацій споживчої кооперації України та обґрунтування стратегічних напрямів підвищення їх конкурентоспроможності на регіональному рівні.

На сучасному етапі основною формою міжнародної співробітництва споживчої кооперації України є зовнішня торгівля, зокрема здійснення експортних операцій. Якщо у кінці 80-х рр. ХХ ст. питома вага споживчої кооперації в загальносоюзному зовнішньоторговельному обороті (ЗТО) України складала 3-6%, то протягом 1990-2010 рр. цей показник коливалася від 0,001 до 0,20% загальноукраїнського обороту [10]. Обсяги експортних поставок за 2000-2010 рр. (зокрема, у 2000 р. експорт становив 4508,4 тис. дол. США, а у 2010 р. – 1780,4 тис. дол. США) свідчать про, починаючи з 1991 р., зниження ролі споживчої кооперації як суб'єкта зовнішньоекономічних зв'язків (ЗЕЗ) нашої країни, скорочення бази традиційної номенклатури експорту (олії, насіння соняшнику, горіхів, дикорослих плодів і ягід, шкірсировини, гарбузового насіння), витіснення споживчої кооперації з внутрішнього ринку імпорту товарів народного споживання.

Протягом 2002-2008 рр. позначилася позитивна тенденція до зростання експортно-імпортних операцій кооперативної системи, проте у 2009 р. відбулося значне падіння обсягів зовнішньоторговельної діяльності. Але таке зменшення ділової активності можна вважати винятком, оскільки воно пов'язане з негативними проявами світової фінансової кризи і загальним погіршенням результатів ЗЕД у країні (у 2009 р. вітчизняний експорт товарів зменшився на 40,1%, а імпорт – на 48,9% порівняно з попереднім роком). У 2010 р. почала проявлятися тенденція до відновлення ділової активності у зовнішньоекономічній сфері кооперації (експорт зріс на 12,9% порівняно з попереднім роком).

Основними причинами, що зумовили розвиток цих тенденцій протягом 1991-2011 рр., є фактори внутрішнього та зовнішнього характеру. Першу групу причин (внутрішнього характеру) складають:

- децентралізація і деконцентрація ЗЕД споживчої кооперації в умовах демократизації кооперативного життя;
- недостатній рівень менеджменту і міжнародного маркетингу ЗЕД;
- несистемність ЗЕД внаслідок відсутності стратегічного планування розвитку цієї сфери на регіональному рівні;
- недостатній рівень визнання державою особливої соціальної функції споживчої кооперації на сільському споживчому ринку і необхідності відповідних пільг,
- до 2011 р. – недостатній рівень встановлення прямих міжнародних зв'язків з європейськими кооперативними інституціями та використання досвіду кооперативних союзів інших країн (Австрії, Німеччини, Чехії, Словаччини, Польщі, Угорщини та інших);
- недосконалість організаційно-правових форм взаємовідносин кооперативних підприємств і зовнішньоторговельних об'єднань;
- нехтування науково-обґрунтованими методиками визначення зовнішньоекономічної ефективності.

До групи причин зовнішнього характеру віднесемо:

- загострення негативних економічних наслідків, викликаних вступом України в СОТ та світовою фінансовою кризою;
- відсутність належної державної підтримки;
- загострення конкуренції, зокрема недобросовісної, з боку підприємств інших форм власності;

- нижчий рівень конкурентоспроможності споживчої кооперації у сфері ЗЕД у порівнянні з приватними вітчизняними і закордонними фірмами-посередниками;
- погіршення умов заготівельної діяльності внаслідок неефективної системи оподаткування.

Поряд із веденням ЗЕД через посередницьку інфраструктуру, облспоживспілки здійснюють зовнішньоекономічні операції самостійно. Експортні операції обласних організацій споживчої кооперації носять спорадичний, разовий характер і не здійснюються в рамках реалізації довготривалої стратегії. Загальне погіршення або покращання результатів зовнішньої торгівлі на рівні кооперативної системи відбувається, як це видно з табл. 1, насамперед за рахунок зміни обсягів операцій окремих облспоживспілок, які є найбільшими експортерами в системі Укоопспілки. Протягом 2000-2010 рр. традиційно найбільшими експортерами в системі споживчої кооперації були Харківська, Вінницька, Волинська, Рівненська, Черкаська, Кіровоградська і Хмельницька облспоживспілки. Причиною успіхів цієї групи облспоживспілок у сфері ЗЕД слід вважати наявність відповідної організаційної структури ведення ЗЕД, системи заготівель та виробництва сировини і продукції, що користуються попитом на зовнішніх ринках, високий рівень мотивації та ініціативність працівників і апарату управління в ефективному здійсненні зовнішньоторговельних операцій.

Таблиця 1

Регіональний розподіл експортних операцій споживчої кооперації у 2000-2010 роках

№ з/п	Облспоживспілки	Експортні поставки, тис. грн.				2004 р. в	2008 р. в	2010 р. в
		2000	2004	2008	2010	% до 2000 р.	% до 2000 р.	% до 2000 р.
1.	Кримспоживспілка	523	1824	1037,1	0	348,8	198,3	0,0
2.	Вінницька	331,8	779,4	5879,0	7777	234,9	1771,9	2343,9
3.	Волинська	1284	1702,5	2132,8	2100	132,6	166,1	163,6
4.	Дніпропетровська	0	0	0	0	-	-	-
5.	Житомирська	289,8	0	0	0	0,0	0,0	0,0
6.	Закарпатська	0	403,5	0	0	-	-	-
7.	Кіровоградська	0	0	0	0	-	-	-
8.	Луганська	0	504	0	0	-	-	-
9.	Івано-Франківська	1683	0	0	0	0,0	0,0	0,0
10.	Львівська	1097,8	598	0	0	54,5	0,0	0,0
11.	Миколаївська	228,1	0	0	0	0,0	0,0	0,0
12.	Одеська	14542,1	48,8	0	0	0,3	0,0	0,0
13.	Полтавська	0	0	69,6	0	-	-	-
14.	Рівненська	719,1	2154,5	98,8	0	299,6	13,7	0,0
15.	Сумська	0	0	0	0	-	-	-
16.	Тернопільська	0	0	0	0	-	-	-
17.	Харківська	368,1	80,5	27281,7	н/д	21,9	7411,5	-
18.	Херсонська	0	200	0	0	-	-	-
19.	Хмельницька	851,4	1749	73,3	287,5	205,4	8,6	33,8
20.	Черкаська	2441,5	865	2160,3	4098,7	35,4	88,5	167,9
21.	Чернівецька	105,1	0	0	0	0,0	0,0	0,0
22.	Чернігівська	0	33	0	0	-	-	-
23.	Укоопззовнішторг	151,8	2875,9	0	0	1894,5	0,0	0,0
	Разом	24616,6	13818,1	38732,6	14263,2	56,1	157,3	58,1

За: [6]; авторські обстеження.

Протягом 2006-2010 р. найбільшими імпортерами в системі споживчої кооперації були Сумська, Луганська, Тернопільська, Рівненська, Харківська, Кіровоградська, Одеська облспоживспілки та Кримспоживспілка. Як правило, обсяги імпорتنних операцій залежать від масштабів експортної виручки, за винятком Сумської облспоживспілки, яка активно імпортує будівельні матеріали з Росії, без розширення власного експорту. Загалом спостерігається тенденція до зменшення кількості облспоживспілок, які взагалі займаються зовнішньоторговельною діяльністю.

В умовах загострення конкуренції на світових ринках товарів та послуг особлива увага повинна приділятися конкурентоспроможності споживчої кооперації як важливому чиннику розвитку ЗЕД. Проведені нами розрахунки з використанням методів експертних оцінок та багатовимірного статистичного аналізу дозволили здійснити групування облспоживспілок за рівнем їх конкурентоспроможності. У процесі дослідження було проаналізовано 95 показників та згруповано на їх основі обласні кооперативні організації за допомогою методу кластерного аналізу. Так, у перший кластер увійшли Вінницька, Рівненська та Черкаська споживспілки, оскільки вони вирізняються найвищими показниками зовнішньоекономічної конкурентоспроможності. Ці облспоживспілки повною мірою використовують свій економічний, експортний потенціал та переваги і тому є лідерами за обсягами зовнішньоторговельних операцій.

Нааявний розрив у рівнях конкурентоспроможності та економічного потенціалу у регіонах не може не відобразитися на ефективності функціонування всієї системи споживчої кооперації України, оскільки експортна політика реалізується через формування цілісної системи заходів, що зорієнтована на підвищення конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів, регіонів та, в кінцевому результаті, країни. Також можна стверджувати про недосконалість форм і методів загальнодержавних та регіональних програм підвищення конкурентоспроможності галузей та секторів економіки України.

Таким чином, важливим напрямом посилення конкурентних переваг обласних організацій споживчої кооперації визначимо реалізацію регіональних програм посилення їх конкурентоспроможності. Облспоживспілки володіють різним рівнем зовнішньоекономічної конкурентоспроможності і тому вимагають різних стратегій посилення конкурентних позицій. Адаптація матриці «ріст / частка ринку» Бостонської консалтингової групи для розробки стратегії підвищення конкурентоспроможності облспоживспілок дозволила здійснити їх позиціонування за рівнем конкурентних переваг і конкурентним становищем на закордонних ринках (рис. 1). Облспоживспілки, які позиціонуються в цих групах, мають фундаментально-відмінні позиції стосовно грошових потоків, які необхідно спрямовувати на посилення конкурентних позицій на зовнішньому ринку та стратегії управління цими процесами.

Головними напрямками стратегії підвищення конкурентоспроможності для першого кластера визначимо підтримку досягнутого рівня зростання конкурентних позицій, стимулювання облспоживспілок до реінвестування доходів у розвиток підприємств, розширення обсягів та асортименту товарів і послуг. Переважна більшість облспоживспілок другого кластера не повністю використовують наявних конкурентних переваг. Тому стратегічними завданнями регіональної політики щодо цих облспоживспілок визначимо збереження і посилення факторів конкурентоспроможності, стимулювання інвестицій у високотехнологічне виробництво, націленість на лідерство у господарській діяльності в системі Укоопспілки.

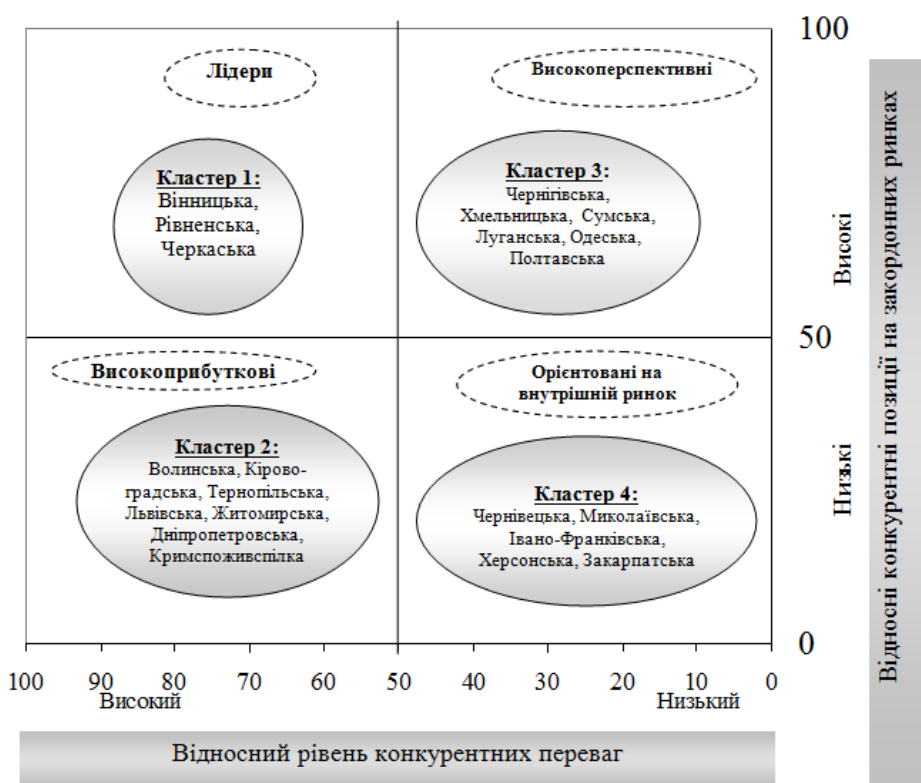

Рис. 1. Матриця сегментації облспоживспілок за рівнем їх експортного потенціалу та конкурентних переваг на закордонних ринках (Побудовано автором)

Для третього кластера характерними є високі потенційні можливості до швидкого зростання конкурентоспроможності і значні потреби у фінансових ресурсах. Стратегічними завданнями посилення конкурентних позицій для цих облспоживспілок є збільшення обсягів капіталовкладень та прибутків за рахунок інтенсивного агресивного маркетингу на ринку товарів, послуг та капіталів, підвищення привабливості кооперативних підприємств та організацій за рахунок полегшення доступу інвесторів до об'єктів інвестування. Четвертий кластер, враховуючи характеристику основних факторів його конкурентоспроможності, можна охарактеризувати як спілки з порівняно низьким рівнем фінансових результатів і зовнішньоекономічної конкурентоспроможності підприємств. Для цих облспоживспілок доцільним є впровадження заходів державної політики, спрямованих на недопущення подальшого згортання ділової активності кооперативних організацій на зовнішньому ринку шляхом впливу на ті фактори, які мають вирішальне значення для посилення їх конкурентних позицій.

Перехід кооперативного сектору економіки України до ринкових відносин зумовив появу негативних явищ у сфері ЗЕД, оскільки вона тісно пов'язана з усіма іншими галузями кооперативної системи, які у даний час перебувають у стані глибоких економічних перетворень. До основних тенденцій розвитку зовнішньої торгівлі споживчої кооперації слід віднести скорочення асортименту експортованої продукції, посилення децентралізації у здійсненні зовнішньоторговельної діяльності підприємств, що призводило до неузгодженості дій, помилок у виборі партнерів і ціноутворенні, втрат в ефективності експорту продукції. Обмежені фінансові ресурси і незгуртованість облспоживспілок стримують зростання екс-

портних поставок, роздроблюють товаропотоки, збільшують час підготовки товарних партій, ведуть до надмірної оборотності товарів, звуження асортименту. Впровадження стабілізаційних заходів у зовнішньоекономічній сфері, зокрема в частині забезпечення конкурентних переваг споживчої кооперації на зовнішньому ринку, на даному етапі повинні спрямовуватися на централізацію і концентрацію зовнішньої торгівлі; використання сучасних методів менеджменту і міжнародного маркетингу і в цьому контексті впровадження стратегічного планування розвитку цієї сфери; лобювання власних інтересів, спрямоване на визнання державою особливої соціальної функції споживчої кооперації на сільському споживчому ринку і необхідності відповідних пільг; встановлення зв'язків та використання досвіду кооперативних союзів інших країн (особливо Євросоюзу); вдосконалення організаційно-правових форм взаємовідносин кооперативних підприємств і зовнішньоторговельних об'єднань. В умовах обмежених матеріальних ресурсів усе більшого значення набуває впровадження і використання науково-обґрунтованих методик оцінки та моніторингу рівня конкурентоспроможності, експортного потенціалу та ефективності зовнішньоторговельних операцій на регіональному рівні. Диверсифікація діяльності облспоживспілок, а в цьому контексті – значне збільшення експортно-імпорتنих операцій, створить передумови для ефективного використання наявної зовнішньоторговельної інфраструктури та організації економічно доцільних та ефективних зовнішньоторговельних операцій.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є розробка економічних механізмів диверсифікації зовнішньоекономічних відносин споживчої кооперації України, зокрема через розвиток власної зовнішньоторговельної інфраструктури та поглиблення участі у міжнародному кооперативному русі, в тому числі в межах транскордонного співробітництва.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В. Г. Підприємництво в аграрній сфері економіки / В. Г. Андрійчук, П. Т. Саблук (ред.), М. Й. Малік (ред.). – 2. вид., доп. і перероб. – К., 1998. – 514 с.
2. Апопій В. В. Соціально-економічний зміст кооперації: теоретичні та прикладні аспекти / В. В. Апопій // Вісник Львівської комерційної академії. – Вип. 21. – Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2006. – С. 67-78. – (Серія економічна).
3. Бабенко С. Г. Трансформація кооперативних систем у перехідній економіці : [монографія] / С. Г. Бабенко. – К. : Наукова думка, 2003. – 332 с.
4. Геєць В. М. Криза не тільки руйнує ... / В. М. Геєць // Вісті Центральної спілки споживчих товариств України. Діловий випуск. – 2009. – № 14-15. – С. 9.
5. Долішній М. І. Ринок продовольства України в аспектах СОТ / М. І. Долішній, В. І. Топіха, В. В. Булюк, В. А. Романова. – Миколаїв : МДАУ, 2006. – 222 с.
6. Звіти про зовнішньоекономічну діяльність системи споживчої кооперації України за 2000-2010 роки.
7. Зіновчук В. В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США / В. В. Зіновчук. – 2. вид., доп. і перероб. – К. : Логос, 1996. – 224 с.
8. Осташко Т. О. Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ : [монографія] / Т. О. Осташко, Л. Ю. Волощенко, Г. В. Ленінова; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – К., 2010. – 208 с.
9. Саблук П. Т. Кооперація в аграрній сфері виробництва / П. Т. Саблук, В. В. Зіновчук, Ю. Я. Лузан, Ю. О. Лупенко, М. Й. Малік / Українська академія

- держ. управління при Президентові України; Український НДІ продуктивності агропромислового комплексу. – К. : УАДУ, 2003. – 72 с.
10. Семів С. Р. Зовнішньоторговельне співробітництво як напрям поглиблення міжнародної інтеграції споживчої кооперації України / С. Р. Семів, Р. Ю. Римарська // Вісник Львівської комерційної академії. – 2011. – Вип. 37. – С. 105-109. – (Серія економічна).
 11. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) [«Шляхом Європейської інтеграції»] / А. С. Гальчинський [та ін.]. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
 12. Юрко І. В. Комплекс експортного маркетингу системи споживчої кооперації України: методи та механізм реалізації / І. В. Юрко ; дис... канд. екон. наук: 08.06.02 / Київський держ. торговельно- економічний ун-т. – К., 1999. – 184 с.
 13. Allan B. Cluster Policy: Issues for Social Enterprise / B. Allan // Milton Keynes: Paper to Social Enterprise Research Conference. – 2004. – № 7.
 14. Birchall J. 2004. Co-operatives and the Millennium Development Goals / J. Birchall. – Geneva: ILO, 2004.
 15. MacPherson I. Integrating Diversities within a Complex Heritage: Essays in the Field of Co-operative Studies / I. MacPherson, E. McLaughlin-Jenkins E. (eds.). – Victoria, BC: New Rochdale Press, 2008. – 442 P.
 16. Münkner H.-H. Better Together. Management, morals and co-operation in times of globalisation / H.-H. Münkner // Journal of Co-operative Studies. – 2006. – № 39/1. – P. 16-23.
 17. North P. Alternative Currency Movements as a Challenge to Globalisation / P. North. – Aldershot: Ashgate, 2006.
 18. United Nations. General Assembly. Resolution adopted by the General Assembly 64/136 «Co-operatives in social development»: 11 February 2010. – Режим доступу: www.copac.coop/publications/un/a64r136e.pdf.

Семив С. Р. Приоритеты развития внешнеторговой деятельности потребительской кооперации Украины на региональном уровне.

Проанализированы современное состояние и проблемы развития внешнеторгового сотрудничества предприятий и организаций потребительской кооперации Украины. Рассмотрены тенденции и особенности осуществления внешнеторговых операций на уровне областных кооперативных организаций. Обоснованы механизмы усиления конкурентоспособности потребительской кооперации на зарубежном рынке с учетом региональных конкурентных особенностей.

Ключевые слова: потребительская кооперация, внешнеторговая деятельность, внешнеторговая инфраструктура, конкурентоспособность.

Semiv S. R. Priorities of Development of Consumer Cooperation Foreign Activity in Ukraine at the Regional Level.

Current situation and problems of development of foreign trade relations of consumer cooperation enterprises and organizations in Ukraine are analyzed. Trends and peculiarities of the foreign trade operations at regional cooperative organizations level are examined. The mechanisms to strengthen the competitiveness of consumer cooperation in the external market taking into account regional competitive differences are outlined.

Keywords: consumer cooperatiion, foreign trade activities, foreign trade infrastructure, competitiveness.

Надійшло 28.05.2012 р.